

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਵਜੋਂ : ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਲੜਕੀਆਂ,

ਭੋੜੀਆ ਖੇੜਾ, ਫਤਿਹਾਬਾਦ

Email: professor.sukhwinder@gmail.com

ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ- ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇਵਲ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦੇ ਬਲਕਿ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਆਏ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪਰਪਾਟੀ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾ ਨੇ ਇਹ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਮ, ਹੁਕਮ, ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ, ਗੁਰੂ, ਨਦਰਿ, ਧਰਮ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ, ਹਉਮੈ, ਅਤੇ ਜਗਤ ਆਦਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ-

1. ਨਾਮ
2. ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ
3. ਗੁਰੂ
4. ਗੁਰਬਾਣੀ
5. ਨਦਰਿ
6. ਹੁਕਮ
7. ਧਰਮ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ

ਨਾਮ-

ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇਕ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਚਣ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਭ ਕੁਝ ਝੂਠ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਖੰਡ-ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਾਤਾਲ ਹਨ।ⁱ ਨਾਮ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਵੀ ਜਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾਮ ਹੈ ਕੀ ਜਿਸ ਦਾ ਵਜੂਦ ਇਡਾ ਵਡਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਥਾਵਾਂ, ਵਸਤਾਂ, ਜੀਵ, ਜੰਤੂਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਵੀ ਨਾਮ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਾਸਵਾਨ ਹਨ। ਪਰਮੇਸਰ ਅਬਦਲ ਹੈ, ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਸਦਾ 'ਸਤਿ' ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਵੀ 'ਸਤਿ' ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਮ ਨਿਰਾ ਸੰਗਯਾ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ, ਨਾਮ ਜਪ ਹੈ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੈ।ⁱⁱ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਪੜਾਅ ਮੰਨੇ ਹਨ: ਰਸਨਾ ਨਾਲ ਜਪ, ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ, ਨਾਮ ਦੀ ਰਸ ਰੂਪਤਾ, ਨਾਮ ਦੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਤੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਤਦਰੂਪਤਾ।ⁱⁱⁱ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਾਮੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮੀ ਦੁਆਰਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ' ਕਬੀਰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਤੂ ਹੂਆ ਮੁਝ ਮਹਿ ਰਹਾ ਨ ਹੂੰ ॥

ਜਬ ਆਪਾ ਪਰ ਕਾ ਮਿਟਿ ਗਇਆ ਜਤ ਦੇਖਉ ਤਤ ਤੂ ॥204॥ ਅੰਗ 1375

ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੀ ਬਿਧ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਧਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਤਾਂ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ- ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਮਤਿ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਆਮ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਬ੍ਰਹਮ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮਸ਼ੱਤਾ ਲਈ ਵਰਤਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਪਰਮਸ਼ੱਤਾ ਦਾ ਹੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।^{vii} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਿ. ਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਮਸ਼ੱਤਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਲਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।^{viii} ਅਕਾਲ ਅਤੇ ਪੁਰਖ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਮੂਲਮੰਤਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਮੂਲ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪਰਮਸ਼ੱਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।^{ix} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੈਦਿਕ ਟੋਨ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੈਦਿਕ ਪ੍ਰਪਰਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੂਲਮੰਤਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ 'ੴ ਦੇ ਓਅੰਕਾਰ ਤੇ ਉਚਾਰਣ ਪੱਖ ਵੱਲ ਵੀ ਉਚੇਰਾ ਧਿਆਨ ਦੱਸਿਆਂ ਇਸ ਦੇ ਸੁੱਧ ਉਚਾਰਣ ਓਅੰਕਾਰ ਪੜ੍ਹਣਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਓਮ ਜਾਂ ਓਂ। ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਨੇ ਉਚਾਰਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਓਅੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

ਗੁਰੂ-

ਗੁਰੂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇ ਅਗਿਆਨਦਾ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਥਾਂ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਭਟਕਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦੇਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਸਾਹਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਚਨ ਹਨ

ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰ ॥

ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਮੈ ਨਾਹੀ ਹੋਰ ॥

ਗੁਰ ਕੀ ਟੇਕ ਰਹਰੁ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ॥

ਜਾ ਕੀ ਕੋਇ ਨ ਮੇਟੈ ਦਾਤਿ ॥੧॥ ਅੰਗ 864

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਸਿਖਿਆ ਦਾਤਾ, ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਦਾਤਾ, ਦੀਖਯਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।^x ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ^x ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ^{xi} ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਨਾਤਨੀ ਮੱਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਗੁਰੂ ਤੇ ਕੇਵਲ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਉਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੰਤ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਵੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਧਿਆਨ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਣਾ ਹੈ।^{xii} ਗੁਰੂ ਪਦ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ- "ਸੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਦ ਦਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਾਸਤੇ ਮਖਸੂਸ ਹੈ। ਦਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 'ਇਨਸਾਨ ਗੁਰੂ' ਨਹੀਂ ਪਰ 'ਦੇਵ ਗੁਰੂ' ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਗੋਵਿੰਦ ਰੂਪ॥ (ਬਸੰਤ ਮ.5, ਅਸਟ 1)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਸੇਇ॥ (ਗੋਡ ਮ. 5)

ਗੁਰੂ ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ, ਜਦ ਉਹ ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਤਾਦ ਮਾਤਰ ਯਾ ਦੀਖਯਾਦਾਤਾ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ 'ਗੁਰੂ ਜਯੋਤੀ' ਤੋਂ ਹੈ। ਇਹ ਜਯੋਤੀ ਹੀ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਜਯੋਤੀ ਵਾਲੇ 'ਦੇਵ ਗੁਰੂ ਹਨ। ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਤਿਯਾਗ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਿਆਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਖੀ ਗਈ ਤੇ ਪੰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਗੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਹੋ ਕੇ ਦੀਖਯਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੀਖਯਤ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਅਭਯਾਸ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਤੇ ਸਾਹਿਤਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਗੁਰਮੁਖ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਗੁਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸੰਤ, ਜਨ, ਹਰਿਜਨ, ਸਾਧੂ' ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਭੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਥਾਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਦੀਖਯਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਅਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਤੁਲ 'ਦੇਵ ਗੁਰੂ' ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਚਰਨੀਂ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਭੀ 'ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮੇਲ' ਅਰਦਾਸੇ ਵਿਚ ਰੋਜ ਮੰਗੀਦਾ ਹੈ ਯਥਾ:

'ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮੇਲ, ਸਾਧ ਦਾ ਸੰਗ, ਸੇਈ ਪਿਆਰੇ ਮੇਲੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਚਿਤ ਆਵੇ।'

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮੁਖਾਂ' 'ਗੁਰਸਿਖਾਂ' ਨੂੰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਯਥਾ:

ਗੁਰਮੁਖਿ ਘਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਖਟੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਜਪਾਏ।

ਸਦਾ ਅਲਿਪਤੁ ਸਾਰੇ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ ਗੁਰ ਕੈ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਏ॥ (ਸੂਹੀ ਮ.3, ਅਸਟ 1)

ਸੇ ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ, ਚਾਹੇ ਕਿਤਨਾ ਪਾਰਗਿਰਾਮੀ ਹੋਵੇ, ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਤੁਲ ਮੰਨਣਾਂ, ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ, ਗੁਰਸਿਖ, ਸੰਤ ਆਦਿ ਨਾਮ-ਪ੍ਰਮੀ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਤੇ ਸਾਹਿਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਜਾਣਾ ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ।^{xiii}

ਹੁਕਮ- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਹੁਕਮ' ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਨਿਯਮ, ਕਾਨੂੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ।^{xiv} ਹੁਕਮ ਸ਼ਬਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਹੁਕਮੀ ਦੀ 'ਨਿਜ ਅਨੰਤ ਚੇਤਨਾ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਵਾਂਗ ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਅਕੱਥ ਹੈ। ਇਹ ਸਤਯ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁਕਮ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ।^{xv} ਹੁਕਮ ਨੇ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਆਪ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ^{xvi} ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਿਰਾਕਾਰ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਰਜਾ ਜੀਉਣ ਲਈ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਿਜਤਵ ਤੇ ਨਿਜ-ਹਿਤਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਆਵਸ਼ਕ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਕਮ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ ਜਾਂ ਆਪ ਨਿਰਣੇ ਨਹੀਂ ਕਰਣੇ ਅਤੇ ਕੋਈ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਮ ਕਰਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਤੀਕ ਸੁਤੰਤਰ ਵੀ ਹੈ।^{xvii} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਵ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ-"ਜੀਵ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਾ ਹੁਕਮ ਹੀ ਚਲ ਰਿਹਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੀਵ ਦੀ ਇਖਲਾਕੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਸਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਹਰ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਖਲਾਕੀ ਨੁਕਤਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜੋ ਦਲੀਲ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਇਖਲਾਕੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ। ਫਿਰ ਜੀਵ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ ਹੈ, ਚੇਣ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਹੈ। ਚੇਣ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਬੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੈ।^{xviii}

ਨਦਰਿ- ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਨਦਰਿ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਡੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵਡਾ ਕਾਰਜ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਦਰ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਨਦਰਿ ਦੇ ਪਾਤਰ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ ਤਾਂ ਵਡੇ-ਵਡੇ ਰਾਜੇ ਸੁਲਤਾਨ ਵੀ ਖੋਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।^{xix} ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ 'ਮੇਖ ਦੁਆਰ' ਕੇਵਲ 'ਨਦਰਿ' ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।^{xx} ਕਰਮਾਂ

ਨਾਲ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਦੇਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਨਦਰਿ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਅਵੱਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਨਰਾਸ ਹੋਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਬਿਰਦ (ਬਿਰਦ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ) ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।^{xxi}

ਗੁਰਬਾਣੀ- ਗੁਰਬਾਣੀ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੱਬੀ ਆਵੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭੇਖ, ਭਰਮ, ਭੈ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਥਾਹ ਖਜਾਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਪਾਪ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਸਦੇ ਹਨ-ਬਾਣੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਗੁਰੂ, ਸੰਤ, ਸਤਿਸੰਗ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਸਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣੇ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਅਰ ਯੋਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਭਜਨੀਕ ਸਿੰਘ ਅਰ ਪੁਰਾਤਨ ਮਹਾਤਮਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਯਾਸ ਵਿਚਾਰ ਸੰਯੁਕਤ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋਣੇ ਤੇ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਬਿਨ ਹਿਰਦਾ ਸਫਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਾਮ ਮੈਲੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਯਾਸ ਹੋਵੇ। ਜਦ ਇਸ ਅਭਯਾਸ ਮਗਰੋਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਆ ਟਿਕੇ ਤਦ ਬਾਣੀ ਉਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਅਧਿਕ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੁਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸੰਜੋਗ ਹੈ, ਇਕ ਬੜੇ ਸਿੰਘ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਖਤ ਪੜ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਾਗੀਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ "ਦੇਖੀ ਕਿਤੇ ਕਦਾਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿਸਾਰੋ। ਬਾਣੀ ਗੋਦ ਮਾਤਾ ਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਜਰਾਸ਼ੇਕ ਘਟੇ ਝਟ ਬਾਣੀ ਸਹਾਰਾ ਦੇਵੇਗੀ, ਜੇ ਬਾਣੀ ਛੱਡ ਬੈਠੇ ਤਦ ਉਲਟ ਚੱਕ੍ਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਗੇ। ਬਾਣੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਨਾਮ ਨੂੰ ਖਿਡਾਓ। ਜਦ ਕਦੀ ਫਰੋਟੀ ਲੱਗੂ, ਜੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵੇਰਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਦ ਬਾਣੀ ਬਚਾ ਲਏਗੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਠਾਹਰ ਨਹੀਂ"^{xxii}

ਧਰਮ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ- ਧਰਮ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ, ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀ ਹੈ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ^{xxiii} ਮੰਨੇ ਹਨ

1. ਪੂਜਾ ਯੋਗ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ
2. ਉਸ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਰਖਣੀ ਹੈ
3. ਉਸ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੂੰ ਜਪਣਾ ਹੈ
4. ਉਸ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਲਗਾਣਾ ਹੈ
5. ਧਿਆਨੀ-ਸਮਾਧੀ ਹੀ ਧਰਮ ਪਦ ਤੀਕ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
6. ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ
7. ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਮੰਗ ਕੇ ਨਹੀਂ ਉਦਰ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨੀ
8. ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਦੇਣਾ ਹੈ
9. ਕਰਮ ਜਾਲ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰੇ ਦੇ ਸਾਧਨ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਉਪਾਸਨਾ ਹਨ
10. ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਨਦਰਿ ਤੇ ਤਕਵਾ ਰਖਣਾ ਹੈ

ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਉਹ ਖਿੱਤੀ ਜੋ ਉਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਬੱਧੇ ਕਾਨੂੰਨ ਯਾ ਨੇਮ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।^{xxiv}

ਕਵਿਤਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ-

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰੁਖਾਪਨ ਕਿਤੇ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਇਕ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਉਤਰ ਦਿਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ, ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਪ੍ਰੀਤ ਵੀਣਾ ਅਤੇ ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ਯ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ ਬਖਸ਼ੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਦਹਾਰਣ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ: ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਕਿਸੈ ਨਾ ਲਥੀ ਭੁਖ॥

ਰੂਪੀ ਭੂਖ ਨ ਉਤਰੈ ਜਾਂ ਦੇਖਾਂ ਤਾਂ ਭੁਖ॥ (ਮ.1 ਪੰਨਾ 1287)

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ :

ਅਰੂਪ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਤੜਫਨਾ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਅਖੀਆਂ,
ਪਰ ਰੂਪ ਦੇ ਕਰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦੇ ਰਖੀਆਂ
ਦੇਖਣ ਨਜ਼ਾਰੇ ਸੋਹਿਣੇ ਰੀਝਣ ਤੇ ਰਚ ਰਚ ਜਾਣ, ਪਰ
ਮਿਟਦੀ ਨ ਤਾਂਘ ਅਰੂਪ ਦੀ, ਪਲ ਰੂਪ ਤੇ, ਫਿਰ ਭੁਖੀਆਂ (ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ :

ਸੁਪਨੇ ਉਭੀ ਭਈ ਗਹਿਓ ਕੀ ਨ ਅੰਚਲਾ॥
ਸੁੰਦਰ ਪੁਰਖ ਬਿਰਾਜਿਤ ਪੇਖਿ ਮਨੁ ਬੰਚਲਾ॥ (ਫੁਨਹੇ ਮ. 5 ਪੰਨਾ 1362)

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ:

ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਮਿਲੇ ਅਸਾਨੂੰ, ਅਸਾਂ ਧਾ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾਈ,
ਨਿਰਾ ਨੂਰ ਤੁਸੀਂ ਹਥ ਨਾ ਆਏ, ਸਾਡੀ ਕੰਬਦੀ ਰਹੀ ਕਲਾਈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ :

ਝਾਲਾਘੇ ਉਠਿ ਨਾਮ ਜਪਿ ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਆਰਾਧਿ॥
ਕਾਰਹਾ ਤੁਝੈ ਨ ਬਿਆਪਈ ਨਾਨਕ ਮਿਟੈ ਉਪਾਧਿ॥ (ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ)

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ

ਬੜੇ ਤੜਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ :- ਪਿਆਲਾ ਯਾਦ ਦਾ ਫੜ ਲੈ,
ਸੁਰਾਹੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਹੁਣ ਪਿਆਲੇ ਪਿਰਮ ਰਸ ਭਰ ਲੈ,

ਤੇ ਲਾ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਲਾ ਹੁਣ ਸੁਆਦਾਂ ਨਾਲ ਘੁਟ ਭਰ ਭਰ,
ਸਰੂਰ ਆ ਜਾਏ ਆਪੇ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪੇ ਨਵਾਂ ਕਰ ਲੈ। (ਅਣਛਪੀ ਕਵਿਤਾ)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ :

ਜਾਨਣਹਾਰ ਨ ਛਾਨਾ ਰੇ ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਅਮਿਉ ਪੀਆਇਆ

ਰਸਕਿ ਰਸਕਿ ਬਿਗਸਾਨਾ ਰੇ॥੫॥

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ:

ਮਿਰੀ ਭਿੰਨੀ ਏ ਖੁਸ਼ਬੋਇ ਕਿਵੇਂ ਨਾਂ ਛਿਪਦੀ॥

ਮਿਰੀ ਛਿਪੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹਿ, ਤਿ ਛਿਪ ਟੁਰ ਜਾਣ ਦੀ।

ਹਾਂ ! ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਾਹਿ, ਮੈਂ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਿਹਾ।

ਵਿਆਖਿਆ ਵੰਨਗੀ-

{ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫ ਚਉਪਦਾ ੧੯੧}

ਪ੍ਰਾਕਥਨ- ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕੀ ਤੀਬਰ ਅਭਿਲਾਖ।

ਮੂਲ ਪਾਠ

ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫॥

ਹਰਿ ਪੇਖਨ ਕਉ ਸਿਮਰਤ ਮਨੁ ਮੇਰਾ॥

ਆਸ ਪਿਆਸੀ ਚਿਤਵਉ ਦਿਨੁ ਰੈਨੀ ਹੈ ਕੋਈ ਸੰਤ ਮਿਲਹਵੈ ਨੇਰਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

ਸੇਵਾ ਕਰਉ ਦਾਸ ਦਾਸਨ ਕੀ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਤਿਸੁ ਕਰਉ ਨਿਹੇਰਾ॥

ਤੁਲਾ ਧਾਰਿ ਤੇਲੇ ਸੁਖ ਸਗਲੇ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਦਰਸ ਸਭੇ ਹੀ ਥੇਰਾ॥੧॥

ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗਾਏ ਗੁਨ ਸਾਗਰ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਜਾਤ ਬਹੇਰਾ॥

ਆਨਦ ਸੂਖ ਭੇਟਤ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਜਨਮੁ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥੁ ਸਫਲੁ ਸਵੇਰਾ ॥੨॥੪॥੧੨੧॥

ਅਰਥ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨੇ ਲਈ ਮੇਰਾ ਮਨ (ਉਸ ਨੂੰ) ਸਿਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਕਿਵੇਂ ਦਰਸਨ ਹੋਵੇ ਇਸ ਭਾਵ ਦੀ)

ਪਿਆਸੀ ਹੋ ਕੇ (ਤੇ ਮਿਲ ਪਵੇਗਾ ਇਸ ਭਾਵ ਦੀ) ਆਸਾਵੰਤ ਹੋ ਕੇ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਚਿਤਵਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਐਸਾ ਸੰਤ ਹੈ! ਜੇ ਨੇੜਿਓਂ ਹੀ ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥ (ਜੇ ਕੋਈ ਐਸਾ ਸੰਤ ਮਿਲ ਪਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਦੇ) ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ

ਤੇ ਉਸ ਅਗੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਾਂ। (ਪ੍ਰਸ਼ਨ: ਐਤਨੀ ਤਾਂਘ ਦਰਸਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਉਂ?ਉੱਤਰ) ਤੱਕੜੀ ਤੇ ਧਰਕੇ (ਤੇਲਣ ਵਾਂਗੂ ਮੈਂ) ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਤੇਲ ਲਏ ਹਨ, ਹਰੀ ਦਰਸਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਭੇ ਕੁਝ ਥੋੜਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਹਉਲਾ ਹੈ) ॥੧॥ (ਕਿਉਂਕਿ

ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਸੰਤ ਮਿਲ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਸ) ਸੰਤ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਗੁਣ ਸਾਗਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏ (ਜਿਸ ਨੇ) ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੇ (ਰੁੜ੍ਹੇ) ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਮੇੜ ਲਿਆ। (ਅਰਥਾਤ ਮੁੜ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਲਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਉਂ ਜਦ ਮਿਲ ਪਿਆ ਤਾਂ)

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ. ਹੇ ਨਾਨਕ! ਆਨੰਦ ਤੇ ਸੁਖ ਹੋ ਗਏ. ਜਨਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ (ਇਉਂ ਜੋ) ਸੁਹਣਾ ਵੇਲਾ (ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਮਾਨੁਖਾ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਸੇ) ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ॥ ॥੨॥੪॥੧੨੧॥

ਵਿਆਖਿਆ-

ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਅਭਿਲਾਖ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਿਹਾ ਹੈ. ਪਰ ਵਿਚ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਮੈਨੂੰ ਬੀ ਮਿਲੇਗਾ. ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਸ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਤੋਲਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਤਕੜੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਅਰ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਵੱਟੇ ਪਾ ਕੇ ਸਮਝਇਆ ਸਮਝ ਪਈ ਕਿ ਹੋਰ ਸੁਖ ਤਦ ਤਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦ ਤਕ ਇੰਦ੍ਰ ਭੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ. ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਰਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਰ ਹਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੁਖ ਸਦੈਵੀ ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੁਖ ਗਉਰਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਸੁਖ ਹਉਰਾ ਹੈ।

ਨਿਰੁਕਤ-

ਪੇਖਨ ਕਉ- ਦੇਖਣ ਨੂੰ। ਨੇਰਾ- ਨੇੜਿਓਂ ਹੀ।

ਨਿਹੇਰਾ- (ਸੰਸ. ਮਨੋਹਾਰਿਨ= ਮਨ ਨੂੰ ਹਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ। ਸੁੰਦਰ। ਹਿੰਦੀ. ਨਿਹੇਰਾ= ਮਨ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਵਾਕ। ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ. ਬੇਨਤੀ. ਅਨੁਗ੍ਰਹ। ਅਹਸਾਨ) ਬੇਨਤੀ। ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਜੋ ਜਿਸ ਅਗੇ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗੇ।

ਤੁਲਾ- ਤੱਕੜੀ ਉਤੇ। ਭਾਵ ਬੁਧੀ ਰੂਪੀ ਤੱਕੜੀ ਉਤੇ। ਧਾਰਿ- ਧਰਕੇ. ਰੱਖਕੇ।

ਬੋਰਾ- ਬੋੜਾ। ਘੱਟ- ਹਉਲਾ। ਬਹੇਰਾ- ਮੋੜ ਲਿਆ. ਬਚਾ ਲਿਆ।

ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ- ਉਹ. ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਫਲ। ਮੁਕਤੀ ਬੀ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੇਰਾ- ਸ+ਵੇਲਾ=ਸੁਭ ਵੇਲਾ. ਚੰਗਾ ਮੌਕਿਆ। ਭਾਵ ਉਹ ਸਮਾਂ ਜੋ ਮਨੁਖ ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਹੱਥ ਆਇਆ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ:

ⁱ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਸਭਿ ਕੁਤੁ ਗਾਲੀ ਹੇਛੀਆ ॥੧॥ ਅੰਗ 761

ⁱⁱ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸਗਲੇ ਜੰਤ ॥

ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ॥ ਅੰਗ 284

ⁱⁱⁱ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 13, 2007

^{iv} ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 156-58

^v ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 35

^{vi} ਡਾ.ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2012 ਪੰਨਾ 52

^{vii} ਪ੍ਰਿ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਟੀਕਾ, ਪੰਨਾ 19,21

^{viii} ਡਾ.ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2012 ਪੰਨਾ 52

^{ix} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 31, 2007

^x ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 31

^{xi} ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 32

^{xii} ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, 1997, ਪੰਨਾ 308

^{xiii} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 33, 2007, ਪੰਨਾ 88

^{xiv} ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, 1997, ਪੰਨਾ 318

^{xv} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 42

^{xvi} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 31, 2007, ਪੰਨਾ 88

^{xvii} ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, 1997, ਪੰਨਾ 318-19

^{xviii} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 31, 2007, ਪੰਨਾ 50

^{xix} ਨਦਰਿ ਉਪਠੀ ਜੇ ਕਰੇ ਸੁਲਤਾਨਾ ਘਾਹੁ ਕਰਾਇਦਾ ॥

ਦਰਿ ਮੰਗਨਿ ਭਿਖ ਨ ਪਾਇਦਾ ॥੧੬॥ ਅੰਗ 472

^{xx} ਨਿਰੇ ਕਰਮਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਛਡੀਏ, ਸੁਭ ਕਰਮ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਭਰੋਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਤੇ ਮਾਣ ਤਾਣ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸ਼ਰਨ ਪੈ ਜਾਈਏ, ਨਦਰ ਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰੀਏ ਤੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੀਏ। ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੈਖੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸੇ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਤੇਹਫੇ ਨਾਮ ਤੇ ਬਾਣੀ ਉਸ ਦੇ ਅਗੇ ਧਰ ਦੇਈਏ ਤੇ ਪਕੜ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਜਾਈਏ, ਇਕੁਰ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਥਯਾ ਪੇਥੀ ਪੰਨਾ 58

^{xxi} ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਬਹੁਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਵਡਾ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਸੇ ਵਡੇ ਦਾਤੇ ਤੋਂ ਜੇ ਬਹੁਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਨਿਰਾਸ ਨਹੀ ਹੋਈਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਬਿਰਦ ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਨਿਰਾਸ ਓ॥ਸ ਤੋਂ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ਜੇ ਨਿਸਪ੍ਰੇਰ ਨਹੀ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਲੈਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀ, ਉਸ ਦਾਤੇ ਤੇ ਵਡੇ ਦਾਤੇ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਨਿਰਾਸਤਾ? ਸੰਥਯਾ ਪੇਥੀ ਪੰਨਾ 119

^{xxii} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 57-58, 2007

^{xxiii} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 142-53, 2007

^{xxiv} ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ ਪਹਿਲੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, 2007, ਪੰਨਾ 83